

YABANCILAŞMANIN KÖKENİ ÜSTÜNE

Sibel KİRAZ*

ÖZET

Bu çalışmada yabancılaşmanın oldukça geniş bir alanla ilişkili olup özellikle doğayı aşan her alanda kendini gösteren bir ilke olduğu, kökenini varlıkta, oluştta, insanda, onun etkinliklerinde bulduğu ve insanın açığa çıkabilmesi için zorunlu olduğu iddia ediliyor. Ötekinin ya da yabancımanın olduğu her yerde yabancılaşmanın bulunduğu ve her yabancılaşmanın bir anlamda değişim olduğunun iddia edildiği bu çalışmada, insanın varlık yapısı gereği, değişimle ilişkisi bakımından diğer canlılardan farklı olduğu iddia ediliyor. İnsanın değiştiren, dolayısıyla yabancılaştıran bir varlık olduğu, hatta değiştirmemesi durumunda da yabancılaşacağı savunuluyor. Bunun yanı sıra yabancımanın ve yabancılaşmanın kimi zaman olumsuz anlamlarda ortaya çıkıyor olmalarına karşın kökenlerine ilişkin zorunluluk nedeniyle genel anlamda olumlanması gerektiği temellendirilmeye çalışılıyor.

Anahtar sözcükler: Yabancılaşma, öteki, insan, değişim, varoluş.

(On the Origin of Alienation)

ABSTRACT

This article attempts to claim that alienation is a principle that is necessary for human to reveal himself and related to an extensive field of consideration including all areas which transcends nature, and finds its true base in the concepts like 'being', 'becoming', 'man' and 'actions of man'. In this article, it is claimed that the alienation exists wherever there is an other or someone alien. It is propounded that every alienation is an alteration in a sense. According to this work, human beings differentiates from other creatures by its relationship to alteration. The human alters, and consequently he alienates. If he doesn't, then he becomes alienated from himself. In addition, this paper attempts to promote the view that both the alien and alienation need to be taken in affirmative terms by necessity out of its origins, even if sometimes they emerge in negatory meanings.

Keywords: Alienation, the other, human, alteration, existence.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lisansüstü öğrencisi

1. Yabancılaşma Kavramına Etimolojik Bir Bakış

1.1. Neden Etimolojik Çalışma

Yabancılaşma kavramını öncelikle etimolojik olarak ele almak yararlı ve ufuk açıcı olacaktır. Böylece yabancılaşma denildiğinde anlaşılması gereken şeyin ne olduğunu, neye yabancılaşma denilebileceğini ve dolayısıyla kökenine inmeyi hedeflediğimiz şeyi belirgin hale getirmeyi deneyebiliriz. Bu yolda önce kavramın Türkçede ortaya çıkışına ve yayılımına bakmak sözcüğün serüvenini bir ölçüde de olsa görebilmeye ve bugünkü durumunu, kullanımını daha iyi anlayabilmeye katkı sağlayacaktır. Daha sonra kavramı İngilizcede ve Latince de izlemek Türkçedeki anlam örgüsüyle de karşılaştırma olanağı sunacaktır.

1.2. Türkçe’de Yabancılaşma Kavramı

Türkçe etimolojik sözlüğe göre; Yabancılaşma, Farsça kökenli *yaban* sözünden türetilmektedir. Yaban sözünün Farsçadaki karşılığı ise *boş, ıssız yer* anlamına gelen ‘*yâbân*’dır. Yine Farsçadaki *çöl, ova, ıssız yer* gibi anlamları olan ‘*beyâbân*’ sözü buradan türer. Türkçede yaban sözcüğünü karşılayan bir de ‘*il, el*’ sözcükleri vardır. Bu çerçevede ‘*yabani*’ veya ‘*yabancı*’ *elden olan, yerli, bildik olmayan* kimse demektir. Anlam daha da genişletildiğinde evcil olmayan, uygarlaşmamış, toplum dışı kalan gibi karşılıklara da rastlamak mümkündür¹

Buraya kadar belirlenen anlamlarda ortak olan: ‘İnsanın olmadığı yer’, başka bir deyişle insanlaştırılmamış yani orada yaşamış ya da yaşamakta olan insanlar söz konusu olmadığı için insan tarafından kendisine uyum sağlayacak şekilde değiştirilmemiş yer olduğu görülmektedir. İnsanın olmadığı yer elbette ki aynı zamanda insan için bilinmedik, yabancı bir yerdir. Yabancıya karşılık gelen anlamlarda ortak olan ise ‘insana yabancı olan, insanın tanımadığı’dır. Anlaşıldığı üzere burada yaban ve yabancı insana göre konumlandırılmıştır.

¹ *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, İsmet Zeki Eyüboğlu, Sosyal Yayınlar, 3. Basım, İst. 1995, s. 714.

Yukarıdaki karşılıklara ek olarak yaban sözcüğünü açıklamak için kimi zaman bir yere karşılık gelecek şekilde “dışarı, uzak yer”² veya “...imar edilmemiş yer”³ gibi ifadeler kullanılırken, kimi zaman da bir kişiye, hayvana ya da bitkiye karşılık gelecek şekilde “vahşi, terbiye olmamış”⁴ gibi ifadeler kullanılmıştır. Zaman zaman isim yerine kullanılabilen kavramın kökü genel olarak sıfat özelliği taşımaktadır ve burada bu sıfatın bir yer için kullanıldığında her zaman insanın olmadığı yer anlamına gelmediğini, bazen de ‘yaban eller’ sözünde olduğu gibi, bir yerin uzak olduğunu belirtmek için kullanıldığını görmekteyiz. Sonuç olarak bu sıfatı kullanan için söz konusu yer hala kendisinin yaşamadığı, yaşadığı yer kadar tanımadığı, bilinmedik bir yerdir. Aynı şekilde vahşi olan da insan için hala kendisiyle uyum içinde olmayan, kendisine benzemeyen yani yabancı olandır.

Yabancı sözcüğünü açıklamak için varmış olduğumuz bu noktayı destekleyecek *ahbap ve tanıdık olmayan, münasebeti bulunmayan*⁵ ya da *alışılmış olmayan, yadırganan*⁶ gibi ifadeler de bulunmaktadır. Yabancı yabana ait olan anlamına gelirken yukarıda değinilen ‘*yabanla ilgili olan, yabana dair*’ olan anlamındaki *yabani* sözcüğünün ‘kaba’ ve yine yukarıda yabancı sözcüğünü de karşıladığını söylediğimiz ‘vahşi’ gibi olumsuz çağrışımları da vardır.

Dilimizde misafirlğe giderken giyilen giysiye de ‘*yabanlık*’ denmesi kendisine gidilen kimsenin yabancı olarak görülmesinden ileri gelir. Türk Kültürü’nde misafir için ayrı bir oda düzenleme geleneğinin olması ve misafire farklı davranılması da bu yaklaşımdan kaynaklanır. Ayrıca Türkçede “el kapısına düşmek”, “el elin eşeğini türkü çağırarak arar”, “el elin nesine gülerek gider yasına”, “el için ağlayan gözden olur” vb. gibi içinde el geçen bir çok atasözü ve deyim olması ‘yabancı olarak görme’ anlayışının varlığını onaylar.

Yukarıda yabancıнын insana göre konumlandığına değinmiştik. Bu konumlanışın her zaman insan olmayanı ayırmak için değil kimi zaman

² *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XII Ek-1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1982 s.4807

³ *Büyük Türk Sözlüğü*, İlmî Kontrol: Muharrem Ergin, Hayat Yayınları, t.y.s. 1230

⁴ *Yeni Türk Lugatı*, İbrahim Alaettin, Kanaat Kütüphanesi, 1930, s. 1202

⁵ İbrahim Alaettin, a.g.e. s. 1202

⁶ *Türkçe Sözlük*, Hazırlayan: Mehmet Ali Ağakay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ank. 1966, s. 759

insanlar arası yabancılık durumlarını belirtmek için de kullanıldığı açıktır. Burada yaban olanın özünde ‘ben olmayan’a ya da ‘öteki’ ye karşılık gelebileceğini görmekteyiz. Bu noktada yabancıların ben tarafından biliniyor olmasının onu yabancı olmaktan kurtarmadığını ‘ben’ e göre konumlanışı bakımından her zaman yabancı olduğunu söyleyebiliriz. Sözcüğün içinde barındırdığı anlamın en yalın hali de budur. Sözelimi Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun ‘Yaban’ isimli romanında Anadolu’nun şehre göre yaban olan bir bölgesine gitmiş bir subay yöre halkı tarafından, onların alışık olmadığı bir insan olduğu için ‘yaban’ görülmüştür. Romanın kahramanı olan subay için de orası ve orada yaşayan insanlar ‘yaban’dır. Hatta biraz daha irdelersek o dönemde Anadolu için batı ve batılı yaşama biçimi, batı için de Anadolu yaban olarak görülmektedir.

Yabancı kökünden türemiş olan ‘yabancılaşma’ya geçerken iki sözcük arasında karşımıza ‘yabancılaşma’ sözcüğü çıkmaktadır. “Yabancılaşmak, yabancı gibi görmek, kendinden saymamak, yadırgamak”⁷ anlamına gelmektedir. Bir kişinin veya bir şeyin tanınmayan, yabancı biri olduğunu anlamak ya da daha önce tanışıldığı halde bu tanışıklığın hatırlanmaması, farkına varılmaması anlamında kullanılmaktadır. Yabancılaşma sözcüğünden ‘Yabancılaşma’ sözcüğüne geçtiğimizde ise ‘yabancılaşma eylemine’ karşılık geldiğini ve Türkçe sözlükler temelinde kendisinden türediği kökün anlamını aşan bir anlama sahip olmadığını görürüz. Türk Dil Kurumu sözlüklerinde rastlanan ve söz konusu ‘kök’ü aşan anlam karşılıkları ise sözcük anlamından ayrı olarak ancak bir felsefe, sosyoloji veya psikoloji terimi ya da kavramı olarak yabancılaşma’ya karşılık gelebilirler.

1.3. Yabancı Dillerde Yabancılaşma Kavramı

Almancada ‘*Entfremdung*’ ifadesiyle karşılanan yabancılaşma kavramı Fransızca ve İngilizcede ‘*alienation*’ olarak geçmektedir. Georg Lukacs’ın da bildirdiği üzere; Almancaya İngilizce’den geçmiş olan yabancılaşma kavramını felsefi bağlamda ilk kullanan Fichte’dir. Fichte yabancılaşmayı hem bir nesneyi öne sürmenin öznenin bir yabancılaşmasına atıfta bulunması hem de nesnenin aklın yabancılaşmış

⁷ *Türkçe Sözlük*, Hasan Eren, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Cilt. 2, Ank. 1998, s. 1574

bir edimi olarak düşünülmesi anlamında kullanmıştır.⁸ Kavram yabancı dillerde daha çok İngilizce olarak kullanılmaktadır. İngilizceye de Latineden geçmiştir. Bu nedenle sıradaki iki bölümde kavramı Latince ve İngilizcede ele alacağız.

1.4. Latince Yabancılaşma Kavramı

İngilizceye Latineden geçmiş olan ‘alienation’ sözcüğü Latince etimolojik sözlüğe göre; yabancılaşmak, yabancılaştırmak, başkalaştırmak anlamına gelen ‘*alieno*’ fiilinden gelmektedir. İngilizcede de aynı anlama geldiğini gördüğümüz fiil yabancı anlamına gelen ‘*alienus*’ sıfatından türemiştir. Sözcüğün Latinedeki isim hali ise ‘*alienatio*’ yani yabancılaşma-yabancılaştırmadır.⁹

Latince-İngilizce sözlükte ‘*alienatio*’ sözcüğünün karşısında birinci anlam olarak ‘devralma’ sözcüğü ile karşılaşırız. İkinci anlamda ise ‘ben’in bir diğerine geçişi’ yer almaktadır. Latince - Fransızca etimoloji sözlüğünde yine ‘*alienatio*’ sözcüğü bir malın veya mülkiyetin bir diğerine taşınması, uzak olmak, soğuk olmak, kopmak ayrılmak olarak açıklanmıştır.¹⁰ Sözcüğün bu etimolojik karşılıklarının özünde daha önce ele aldığımız anlam karşılıklarıyla aynı doğrultuya sahip olarak ‘uzaklaşma’ anlamı vardır. Çünkü bir diğerine geçiş, taşınma, devralma gibi eylemler uzaklaşmayı gerektirir. Uzaklaşma ise ilk önce yakın olunan bir şey ile araya mesafe koyarak ayrılmaktır. Dolayısıyla öncesinde tanıdık olan bir şey uzaklaşma sonucunda yabancı olacağı için uzaklaşmak da bu bağlamda yabancılaşmak anlamına gelecektir.

‘*Alienatio*’ sözcüğünün tıptaki anlamının akıl kaybı, delirmek¹¹ olması bu yaklaşımımızı desteklemektedir. İlk önce sahip olunan akıl sonra kaybedilmiştir ve kişi kendi kendisinden uzaklaşmış, kendi kendisine yabancılaşmıştır. Burada akıl kaybının yabancılaşma olarak

⁸ Georg Lukacs, “Tinin Fenomenolojisi’nin merkezindeki felsefi kavram olarak Entausserung(“dışsallaşma”)), (Young Hegel’den alınmış bir metin), Çev. Doğan Barış Kılıç, *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, Alef Yayınevi, Sayı 2, İst. Mayıs 2008, s. 129 (127-161)

⁹ A. Ernout & A. Meillet, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1951, s. 38-39.

¹⁰ *Dictionary Illustrate Latin- Français*, Felix Gaffiot, Librairie Hachette, s. 98

¹¹ Charlton T. Lewis, Charles Short, *A Latin Dictionary Freund’s Latin Dic.* Oxford At The Clarendon Press. 1879, s. 34

adlandırılmasının bir diğer sebebi de akıl sahibi olmanın insanın en ayırıcı özelliği olması olabilir. Çünkü böyle bir durumda akıldan yoksun olan insan kendi kendisine yabancılaşmış bir insan olacaktır. Aynı deyişle delirmek bir tür insanın kendine yabancılaşmasıdır.

1.5. İngilizce’de Yabancılaşma Kavramı

‘Alienation’ sözcüğü ‘alien’ yani ‘yabancı’ kökünden gelmektedir. ‘Alien’ ise bir başka, yani yabancı bir ülkeden, yabancı bir kültürden olan, alışılmış olandan farklı olan, başka bir dünyanın yarattığı olan anlamındadır.¹² Görüleceği üzere Türkçede yaban kökünden gelmekte olan sözcük İngilizcede yabancı kökünden gelmektedir. Yabancı sözcüğünün de bu iki dildeki anlamı hemen hemen aynıdır. ‘Alien’ sözcüğünün fiil hali ise ‘alienate’dir ve “yabancılaştırmak, elden çıkarmak, devretmek, mahrum etmek, değiştirmek, yani olduğundan farklı bir hale getirmek, başkalaştırmak”¹³ anlamına gelmektedir. Burada karşılaşmış olduğumuz değiştirmek, başkalaştırmak ve yabancılaştırmak gibi sözcükler, öncesinde yabancı olmayan bir varlığın değişip başkalaşarak sonra yabancı hale geldiğini ifade etmektedir. Bu da Türkçedeki anlamı aşarak sözcüğü yabancılaşma kavramının yaygın olarak bilinen anlamına yaklaştırmaktadır.

Son olarak ‘alienate’den türemiş olan ‘alienation’ ise “bir topluluk veya gruba ait olmama duygusu, aidiyet hissetmeme”¹⁴ anlamındadır. Sözcüğün yapısından ‘yabancı olma’nın yani değişip başkalaşmanın birden bire olmadığı, bir sürece yayıldığı anlaşılmaktadır. Yabancılaşmış olmaktan kaynaklanan ait hissetmeme yani yabancılık hissi ise sürecin insanın psikolojik boyutuna olan etkisini açıklamaktadır. Burada ağırlık kazanmakta olan ‘değişim’ kavramının yabancılaşma ile ilişkisi artık etimolojik incelemeyi aşılıyor. Söz konusu ilişkiyi ayrı bir başlık altında ele alacağız.

Yabancılaşma kavramının Türkçedeki anlamı ele alındığında ağırlıklı olarak yaban, yabana ait, yabancı ya da başka bir deyişle öteki

¹² *Longman Dictionary Of Contemporary English*, Della Summers, Longman, third edition, Edinburg, 2001, s. 31

¹³ R. W. Burchfield, *The Oxford English Dictionary*, Clarendon Press . Oxford, 1989, s. 315

¹⁴ Della Summers, a.g.e. s. 31

kavramı dikkat çekmektedir. Yabancılaşmanın kökenine inebilmek için kimi zaman bir yere, kimi zaman bir insana, kimi zaman da bir nesneye işaret eden bu kavramların tam olarak neye karşılık geldiğinin irdelenmesi gerekir. Çünkü ‘yabancılaşma’ için bir yabancı gerekir, dolayısıyla yabancılaşmanın kökeninde ‘yabancı’ vardır. Bu nedenle sıradaki bölümde yabancıнын ya da ötekinin ‘ne’ ya da ‘kim’ olduğu üzerinde duracağız.

Yabancılaşmanın yabancı dillerdeki anlamı ele alındığında ise ‘yabancı hale gelme ya da getirme’ ile ilişkili olarak başkalaştırma ve değiştirme kavramları dikkat çekmektedir. Bu nedenle daha sonraki bölümde de yabancılaşmayı ‘değişim’ bağlamında ele alacağız.

2. Öteki ve Yabancılaşma

2.1. Ben ve Öteki’nin Belirlenişi

Hemen her kültürde bir biçimde ortaya çıkan ben ve öteki ayrılığı vardır. Bu ikilik en geniş boyutlarda doğu ve batı olarak karşımıza çıkar. İnsan yaşamında Ben ve Öteki ikiliği her zaman var olmuştur. Örneğin; henüz doğu batı diye bir ayrımın bulunmadığı dönemlerde çok daha dar bir alanda erkek-dişi ikiliği yaşanmaktaydı. Bu ikiliğin bir ucunda daima bir ‘ben’ ve diğer ucunda ‘ben olmayan’ ya da ‘öteki’ bulunur. Bu kalıp pek çok alanda kendini gösterir. Örneğin; Bir dine inananlar ve inanmayanlar, bir etnik kökenden olanlar ve olmayanlar, bir görüşü savunanlar ve savunmayanlar, köylüler ve kentliler, zenginler ve fakirler vb. arasındaki ilişkiler, ben ve öteki ilişkisi altında toplanabilir.

Öteki, ben’in dışında olan, ben’e ilişkin olmayan’dır. Ben var olabilmek, fark edilebilmek, anlaşılabilme ve hem kendisi hem de başkaları tarafından tanınmak için kendisini belirler. Ben kendisini tanımlarken etrafına ben olmayana dışarıda bırakan sınırlar çizer. Bu aynı zamanda kendi sınırını da çizmesidir. Ancak bu şekilde ben’leşebilir. Ben’in kendisine ilişkin yaptığı her belirleme aynı zamanda ‘ben olmayan’a dair bir olumsuzlama içerir. Spinoza da bunu; “Omnis determinatio est negatio”¹⁵ olarak bilinen ve Türkçede ‘bir mutlak töz, gerçeklik ya da hakikat üstüne konuştuğumuzda her belirleme bir

¹⁵ Benedictus de Spinoza, *Theologisch-Politischer Traktat*, Çev. Carl Gebhardt.- - 4. bs.-- Leipzig: Verlag von Felix Meiner, 1922, (Epist. 59)

dışlama, değilmedir; ayrı deyişle ‘tüm belirleme olumsuzlamadır’ olarak açıklanabilecek olan düşüncesiyle ile dile getirmiştir. Belirleme ancak belirlenen şeyin dışında bırakılanları olumsuzlamakla mümkün olur. Belirlenen’in dışında kalan onun ‘olumsuz’udur. “ben iyiyim” dendiğinde bu, iyi olmayanlar da var anlamına gelir. Eğer herkes iyi olsaydı ‘iyi’ burada ben’i diğerlerinden ayıracak bir ölçüt olmayacaktı. Bu nedenle ben’in tanımlanmasıyla öteki de işaret edilmiş olur. Öyleyse ötekini belirleyen ben’dir.

Görüldüğü üzere ‘ben’ bu öteki belirlemesini kendisini belirlerken zorunlu olarak yapmaktadır. Öteki ‘ben’ olduğu için ortaya çıkmaktadır. Dünya ben’lerin ve öteki’lerin oluşturduğu bir bütündür; onların varlığı sayesinde kendisini devam ettirir. Ben’in, ben olabilmek için ‘öteki’ye ihtiyacı vardır. Çünkü ‘ben olmayan’ bulunmadan ‘ben’ olmaz. Kendisi için ‘ben’ olan ‘öteki’ de yine ‘ben olabilmek için’ ‘ben’e yani kendi öteki’sine muhtaçtır. (Öteki, ben’e göre konumlanır. Dolayısıyla ben ve öteki’den her biri kendisi için ‘ben’ iken birbiri için ‘öteki’dir.) Bu nedenle ikisinin aynı anda ve bir arada bulunması gereklidir. Bu da ‘ben ve öteki’ ayrımının sürekli yeniden üretilmesiyle, taze tutulmasıyla mümkündür.

Söz konusu ayrımın oluşması ve sürmesi Hegel’in varlık anlayışında dile getirdiği gibi diyalektik bir biçimdedir. Hegel felsefesinde diyalektik’in üç aşaması vardır. Henüz ‘kendi bilincine kavuşmamış olan ben’ (tez), kendi bilincine kavuşmak için ‘ben olmayan’ ile yani öteki (antitez) ile karşılaşır. Bu karşılaşma sonucunda ‘ben’ artık ‘kendi bilincine kavuşmuş bir ben’ (sentez) olur.¹⁶

Hiçbir varlık ya da insan ‘kendinde’ öteki ya da yabancı değildir. ‘Yabancı ya da öteki olma’, onun dışındakiler tarafından ona yüklenir. Böyle düşünüldüğünde ya herkes-her şey yabancıdır ya da hiç kimse-hiçbir şey yabancı değildir. Bu nedenle ‘yabancı’yı olumsuzlamak varlığı olumsuzlamak olur. Çünkü söz konusu ayrım (ben-öteki) yukarıda sözü edilen ‘belirleme’ bakımından işlevseldir. Belirlemeye başvurmaksızın hiçbir varlıktan söz edilemez. Bu nedenle ‘yabancı’ kökenini varlıkta bulur.

¹⁶ G. W. F. Hegel, *Seçilmiş Parçalar*, “Tinin Fenomenolojisi’ne İlişkin Temel Düşünceler” Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İst. 1986, s. 33-34

2.2. Tanıma ve Tanınma Bağlamında Yabancılaşma

Ben ve ötekinin birbirine göre konumlanması, var olma ve belirleme ile tanıma ve tanınma yakın ilişki içindedir.

İnsanın kendi kendinin bilincinde olan bir ‘özbilinç’ varlığı olduğunu dile getiren Hegel, özbilincin de ancak tanınan bir şey olarak varolabileceğini söyler.¹⁷ Burada tanınan; var olduğu ispatlanan, var olduğuna şahit olunan, var olduğu onaylanan, kabul edilendir. “Hegel’e göre, insan tekinin hakikat olarak kabul ettiği bir şeyin (kendisinin bir özbilinç, bir insan olduğunun) öznel bir kanı olmaktan çıkıp, tam anlamıyla bir hakikat olması için, öteki özbilinçler tarafından bilinmesi, kabul edilmesi gerekir.”¹⁸ Dolayısıyla ‘ben’in var olduğu’ ‘ben’ dışında başka bir bilinç tarafından onaylanmadığı, tanınmadığı sürece, ‘ben’ var olmayı tam anlamıyla yaşayamaz. Bu nedenle o, aşağıda değinildiği üzere; Köle Efendi Diyalektiği’nde olduğu gibi, ‘var olduğunun’ başka özbilinç’ler tarafından da kabul edilmesini ister.

Siyasi alanda da devletlerin var olabilmesi bağımsızlıklarının diğer devletlerce tanınmasına bağlıdır. Tanınmayan devlet var olarak kabul edilemez. Hiç aynaya bakmayan insan kendisini ilk kez aynada gördüğünde tanıyamaz. İnsan kendisini bile ancak kendisine başka biriymiş, öteki’ymiş ya da yabancıymış gibi dışarıdan baktığında daha iyi tanır. Bütün bu nedenlerden dolayı ben öteki’yi yok etmemek zorundadır. Hegel’in tanınmayı ve tanınmanın diyalektik yapısını ele aldığı ‘Köle Efendi Diyalektiği’nde de Efendi Köle’yi öldürmez.* Çünkü Efendi ‘bağımsız bir özbilinç’ olmayı Köle’nin ‘bağımlı bir özbilinç’ olarak var olmasına borçludur. Bu ikisi “...iki karşıt bilinç şekli olarak vardılar; biri özü kendi-için-olmak olan bağımsız bilinç, öteki ise özü bir başkası için yaşamak ya da var olmak olan bağımlı bilinçtir; birincisi *Efendi*, ikincisi *Köle*dir.”¹⁹ Efendi ve köle’nin karşılıklı olan tanınma istekleri yine karşılıklı olarak hayatlarına kastetmeleri boyutundadır. Çünkü bir kimlikle (örneğin; efendi kimliği) var olmak için o kimlikle tanınmak

¹⁷ G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2. Baskı, İst. 2004, s. 132

¹⁸ Mustafa Günay, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlya Yayınevi, İzmir 2003, s. 128

* ‘Köle Efendi Diyalektiği’ Hegel’in *Tinin Fenomenolojisi (Görüngübilimi)* adlı eserinde yer alır.

¹⁹ G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, s. 136

gerekir ve bunun sağlanması için kişinin hayatını tehlikeye atması gerekebilir.

“İki özbilincin ilişkisi öyleyse kendi kendilerini ve birbirlerini bir ölüm-kalım kavgası yoluyla *tanıtlamaları* olarak belirlenir. –Bu kavgaya girmelidirler, çünkü... *kendileri için olmayı*, başkasında ve kendilerinde gerçekliğe yükseltmelidirler. Ve ancak yaşamın tehlikeye atılması yoluyla ki özgürlük kazanılır... ..Yaşamını hiç tehlikeye sokmamış birey hiç kuşkusuz *kişi* olarak tanınabilir; ama bağımsız bir özbilinç olarak tanınmışlığın gerçekliğine erişmiş değildir. Benzer olarak her biri kendi yaşamını tehlikeye attığı gibi başkasının ölümünü de amaçlamalıdır; çünkü başkası onun için onun kendinden daha değerli değildir...”²⁰

Köle ve efendi arasında bir eşitsizlik, karşıtlık vardır. Biri diğerine bağımlıyken diğeri bağımsızlık mücadelesini kazanarak efendi olmuştur. Doğanın yazılmaya değer bir tarihinin olmadığını ve tarihi ‘insan dünyasının oluşu’ olarak kabul edersek ‘Köle Efendi Diyalektiği’nin devam etmesi tarihin, bir anlamda oluşun devam etmesi anlamını taşır. Bu diyalektik durursa tarih bağlamındaki oluş da durur. Bu nedenle köle ve efendi arasındaki eşitsizlik, karşıtlık sürmelidir.

Efendi’nin köle’yi kendisi gibi gördüğü anda tarihin sonu gelmiş olacaktır. Çünkü tarih bir köle efendi diyalektiğidir ve böyle bir durumda artık köle, efendi olmak için mücadele etmeyecektir.²¹ Sosyolojik anlamda ‘sınıf çatışması’, sınıf ve statü farklılıkları ve bunların ortadan kalkıp kalkmayacağı konusu da ‘Köle Efendi Diyalektiği’nin içerdiği ‘tanınma’ kapsamında ele alınabilir. Toplumun sınıflardan oluşması ve bundan doğan sorunlar, buna karşılık sınıfsız bir toplumun olanağı, toplumun ve sınıflar arası ilişkinin diyalektik bakımdan irdelenmesiyle daha anlaşılır hale gelebilir. Ayrıca farklı dil, din, ırk, kültür, cinsiyet vd.’nin oluşması ve bunların aralarındaki farkların sürdürülmesi yoluyla varlıklarını korumaları işlevsel bir uğraş olan karşılıklı tanınma uğraşının bir sonucudur.

Öteki’yi (yabancı) ve onun varlığının taşıdığı önemi dile getirdikten sonra yabancılaşmaya ulaşmak için bir adım daha atabiliriz.

²⁰ G. W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, s. 135

²¹ Mustafa Günay, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, s. 135

2.3. Ötekileştirme veya Yabancılaştırma

Yukarıda son derece kısa bir biçimde açıklamaya çalıştığımız diyalektik süreç aynı zamanda bir ‘yabancılaşma’ sürecidir. ‘Öteki’, diğer bir deyişle ‘ben olmayan’, ‘yabancı’dan, öteki olarak görme, öteki haline getirme yani ‘ötekileştirme’ de yabancı görerek ‘yabancılaştırma’dan başkası değildir.

Çünkü ben’in dışında olan ‘ben’e uzak, ‘ben olmaya’ ve ‘ben’e yabancı olandır. Ben olmayan yani öteki olarak görme, ötekileştirme de ancak yabancı olarak görmekle, yabancılaştırmakla mümkündür. İnsanın insan dışındaki varlıklarla ilişkisinde de ötekileştirme söz konusu olmaktadır. Örneğin; başka toprak, başka kültür, başka bayrak, başka doğa vd. Fakat buraya kadar son derece geniş bir kapsamı olduğu görülen ‘öteki’yi konuyu sınırlandırmak amacıyla insanın insanla ilişkisi bakımından ele aldığımızı belirtmeliyiz.

Ben ve öteki arasındaki ayrımın korunmasının, bu ikiliğin yeniden üretilmesinin, yabancıların var olmaya devam etmesinin pratikteki karşılığına baktığımızda ‘öteki ile ilişki’yi irdelememiz gerekir. Öteki ile ilişki genelde; olumlu, yapıcı ve destekleyici olmaktan uzak, hoşlanmama, istememe ve yok etme eğilimi içeren dışlayıcı bir tavırla kurulur. Etimolojik inceleme bölümünde (Bkz. 1.2.) yabancıya atfen geçen yaban, kaba, vahşi ifadelerinin ve ‘el’ sözcüğü içeren atasözlerinin olumsuzluk çağrıştırıyor olması bunu destekler niteliktedir.

Bu olumsuz tavır üzerinde duran Dominique Schnapper, öteki ile ilişkinin iki temel biçiminden bahseder. Birincisi ‘Farklılaştırıcı tutum’ olarak adlandırılan ve farkın saptanmasına dayanan tutumdur. Bu fark kaçınılmaz olarak aşağıda olma bağlamında yorumlanır. Ben ötekine değer biçerken kendisini ölçüt olarak alır ve ötekini kendisinin eksik hali olarak görür.²² Ben öteki’den farkını açıklayarak kendini tanımlarken bu farkı kendisinin sahip olduğu fakat öteki’nin sahip olmadığı olumlu özelliklerin doğurduğunu dile getirir. Yani kendisini tanımlarken dile getirdiği olumlu özelliklere öteki’nin sahip olmadığını ima etmiş olur. Farklı olmak tek başına öteki’yi ben’den aşağı kılmaz fakat ben’in

²² Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İst. Aralık 2005, s. 25-26

kendini tanımlayışına göre aradaki fark aynı zamanda öteki'nin aşağıda görülmesine neden olacak biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda öteki'yi açıklarken onun ben'den farkına vurgu yapmıştık. Buna ek olarak burada bu farkın öteki'yi olumsuz bir konuma yerleştirdiği görülmektedir. Bu tutuma göre öteki'nin ben'den yola çıkılarak tanımlanıyor olması asıl olanın ben olduğunu anlamına gelir. Bu da öteki'nin ben'den önemsiz, 'ben'den aşağı görülmesine neden olur. Ayrıca öteki'nin ben olmayan olması, 'ben'in eksik olduğu şey' olarak onu eksik, kusurlu göstermektedir. Bunun en iyi örneklerinden biri Hıristiyan Ortaçağ'ındadır. Orada insanlar 'Hıristiyan olanlar' ile 'pagan olanlar' olarak ayrılır.²³ Ayrı deyişle 'ben', ben'den olanlar ile 'Benden olanmayanlar' ötekiler olarak... Benzer bir tavır Nazi Almanya'sında ari ırk'tan olanlar ve ari ırktan olmayanlar biçiminde bir ayırım yapılarak gösterildi.

“Farklılaştırıcı tutum, saldırgan biçimiyle öteki'nin reddini öneren özgün bir biçimde ortaya çıktı: Kendi ile öteki arasındaki fark, farklı olanın çıkarılması, dışlanması ya da en uç durumda yok edilmesiyle sürdürülmeye çalışıldı. Irkçılığın mantığı da budur...”²⁴ Farklı olana tahammül edemeyen bu yaklaşım kendisini en çarpıcı haliyle öteki'yi dışlama ve yok etme biçiminde göstermiştir. Bunun en çarpıcı örneği soykırım olayıdır. Öteki ile ilişkinin bu biçimi yıkıcıdır. Burada yabancılaştırma Yabancı'yı yok etme boyutlarına kadar varabilmektedir. Her türlü ayrımcılığın, ve düşmanlığın da temelini oluşturan bu tutum ötekinin ben'den farklı olmasına dayanan yabancılığını onu reddetme nedeni olarak kabul etmektedir.

Bütün bu ötekileştirmeler, özünde ötekinin farkına vurgu yapılarak bu farkın dışlanma, istenmeme sebebi olarak öne sürülmesine dayanır. Örneğin batı doğuyu geri kalmış, doğu da batı'yı sömürgeci ilan ederek ötekileştirir ve kendisine yabancı ilan eder. Kısacası 'yabancı' varlığını farklı biçimlerde, boyutlarda ya da kapsamlarda sürdürmektedir. Ben ve öteki arasında, öteki yabancı olduğu için bir mesafe, gerilim olması doğaldır. Fakat bu gerilimin aşırı uçlara taşınması işlevsel bir varlık olduğunu gördüğümüz Yabancı'nın varlığının korunması bakımından tehdit oluşturduğunda kaçınılması gereken bir durumdur.

²³ Ernst von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, İm Yayın Tasarım, 3. Baskı, Şubat 2005, s. 350

²⁴ Dominique Schnapper, a.g.e. s. 26

Bütün bunlardan; öteki, farklı görülmeyerek benimsenirse ve böylece bütünüyle kabul edilip kucaklanırsa sorunun ortadan kalkacağı düşünülmemelidir.

Çünkü D. Schnapper'in belirlediği;

Diğer tutum ise evrenselciliğe ve asimilasyona dayanır. İnsanların sadece insan olmaktan dolayı eşit oldukları düşüncesine dayanan bu tutum ötekinin bir başka kendi olduğunu ileri sürer. Ne var ki, başkasının özdeş olduğunu düşünmeden eşit olabileceğini tasarlamak zor olduğu için "Ben" onu kendi özgürlüğü içinde algılamaz. Öteki, "Ben" gibi olmak durumundadır. Evrensel olan, "Ben" in kültüründe asimile edilir. Bu da öteki'yi kendine benzeterek yok etme biçimidir. Burada söz konusu olan Öteki'ni dışlamak değil, kendine benzetebildiği ölçüde onu inkar ederek içine almaktır.²⁵

Bu tutum da içerisinde farklı olanı, farkı yok ederek yok etmeyi barındırır. Benzemek beraberinde 'kendi olarak var olma' durumunu ortadan kaldırdığı için yok olmak anlamına gelir. Çünkü kendi olarak yani kendi kimliği ile var olmak uğruna bütünüyle var olma ya da olmama ile sonuçlanabilecek bir savaşa girilebilir. (Bkz. 2.3. Tanınma ve Tanınma Bağlamında Yabancılaşma) Öteki ile ilişkinin her iki biçimi de Yabancı'nın, dolayısıyla da ben'in varlığı bakımından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Olması gereken, ikili arasındaki mesafenin ve farkın aşırıya kaçmadan korunmasıyken, bu iki tutumdan birinde öteki bütünüyle itilmekte, diğerin de ise bütünüyle içeriye çekilmeye çalışılmaktadır. Oysa ben'in öteki ile olan ilişkisinin ona benzememeye çalışarak kendine benzemeyi sürdürmesi şeklinde olması daha faydalı olacaktır.

Günümüzde 'tanınma' konusu 'demokrasi çerçevesinde farklı kültürlerin, kimliklerin vd. tanınması' tartışmaları bakımından gündemde bir hayli yer kaplamaktadır.²⁶ Bütün bunlar 'ben ve öteki'nin dolayısıyla 'yabancı' ve 'yabancılaşma'nın ne kadar geniş bir alanı ilgilendirdiğinin göstergesidir. Burada önemli olan yukarıda da dile getirildiği üzere 'ben ve öteki ayrımı'nın yok etmeye vurdurılmadan sürdürülmesinin gerekliliğidir. Tarih 'öteki'ye karşı 'ben' olma mücadelesi olarak kabul

²⁵ Dominique Schnapper, a.g.e. s. 27

²⁶ Charles Taylor, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Çev. Özcan Kabakçioğlu, YKY, 2. Baskı Ekim 2005, s. 23-24-25

edilirse; ben ve öteki arasındaki mücadele sona erdiğinde tarih de sona erecektir. Fakat bu mücadelenin sona ermesi yani ötekiyi kabulleniş asimile etmeden, tanıyarak olmalıdır. Aksi takdirde bu, Schnapper'in söz ettiği asimile ederek yok etme biçiminde ortaya çıkan tutumdan farklı olmayacaktır.

Ben, öteki ve yabancılaşma bağlamındaki bu açıklamalar ışığında: Öteki'nin yani yabancıнын varlığı sadece ben'in değil tarihin de varlığının taşıyıcısı olarak görülüyor. Burada göstermeye çalıştığımız şey eleştirmekte olan yabancılaşmanın içerdiği 'yabancı'nın aynı zamanda varlığa içkin olmasından dolayı vazgeçilmez oluşudur. Diğer taraftan konunun gelmiş olduğu bu noktada eğer yabancılaşmayı 'insanın kendi kendisinin ötekisi olması' yani insanın kendi ben'ine yabancı olması olarak tanımlarsak, bu durumda; ölçülü olduğu sürece yabancılaşmanın belki de insanı bir arada tutan ve onu devam ettiren bir süreç olduğu sonucuna da varabiliriz.

Çünkü insan sürekli yabancılaşan, yabancılaştıran başka bir deyişle değişen, değiştiren bir varlıktır. Bu, aşağıda ele alınacağı üzere onun varlık yapısı ile ilişkilidir. Değiştirmedeği takdirde özüne yabancılaşır. Bu anlamda insan için yabancılaşma her durumda kaçınılmazdır.

3. Değişim Ve Yabancılaşma

3.1. Değişim - Yabancılaşma İlişkisi

Yabancılaşma kavramının en çok ilişkili olduğu kavram 'değişim'dir. Bu nedenle 'değişim'le ilişkisini irdelemek yabancılaşma kavramında daha çok aydınlanmamızı sağlayacaktır. Değişimin olduğu her yerde yabancılaşmanın olanağı vardır. Değişimin çok ve hızlı olduğu dönemlerde yabancılaşma kendini daha fazla gösterir. Hayatın her alanına yayılmış olan değişim kaçınılmaz ve gereklidir. Dolayısıyla yabancılaşmanın da büyük oranda benzer özelliklere sahip olduğu düşünülür. Değişim basitçe var olanların başka bir şekle ya da duruma girmeleri olarak tanımlanabilir. Yabancılaşmada da bir değişim iş başındadır. Hatta yabancılaşma "...genel anlamda kendinden başkası olma ya da başkasına dönüşme..."²⁷ olarak tanımlanır. İki kavramın:

²⁷Afşar Timuçin, "Yabancılaşma Sorununa Genel Bakış" *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yayını, sayı 5, Ank. 1992, s.16-23

Yabancılaşma ve değişimin söz konusu tanımları arasındaki benzerlik de ilişkilerinin ve etkileşimlerinin yoğunluğunu göstermektedir.

Değişimin olup olmadığı, varsa nasıl gerçekleştiği konusu felsefe tarihi süresince bir çok felsefede karşımıza çıkmaktadır.* Burada kısaca bir konuya değinelim: Değişim oluş²⁸,un dinamiğidir. Değişimin olduğu yerde oluş vardır. Her oluş, bir var olma, sürme ve ortadan kalkmayı içerir. Antikçağdan beri oluş sorununun ele alındığı her yerde değişimin aşamaları da ele alınmıştır.

Değişen her şeyin bir önceki haline göre farklı olduğunu, yabancı olduğunu hesaba katarsak her değişimin bir anlamda yabancılaşma olduğunu, yabancılaşma doğurduğunu söyleyebiliriz. Nitekim yabancılaşma kavramının etimolojik incelemesini yaptığımız bölümde de değinildiği üzere ‘alien’ yani yabancı kökünden gelmiş olan ‘alienation’ yani yabancılaşma sözcüğünün fiil hali ‘alienate’dir ve yabancılaştırmak, değiştirmek yani olduğundan farklı bir hale getirmek, başkalaştırmak²⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Her yabancılaşma değişimle birlikte ve değişim sonucunda ortaya çıkar. Bu iki kavram özdeş değildir. Fakat büyük ölçüde ilişkilidir. Sonuç olarak; yabancılaşma kökenini oluşta, değişimde bulur diyebiliriz.

Bununla birlikte, doğanın kendini tekrar eden mekanik bir düzene sahip olduğunu göz önünde bulundurursak dünyadaki değişimlerin mimarının akıl sahibi, özgür bir varlık olan İnsan olduğunu söyleyebiliriz.

3.2. Değişim ve “İnsan’ın Yabancılaşması”

Değişim varlığa özgüdür. Evrende her şey ve dolayısıyla evrenin kendisi de değişiyor. Fakat akli ve özgürlüğü ile Doğa’yı aşma gücüne sahip olan insan için değişimin ve yabancılaşmanın farklı boyutları ve

* Değişim “Oluş”u sorun eden bütün felsefeler için önemli kavramlardan birisidir. Söz gelimi İlkçağ’da Değişim önemle ele alınan konulardan biriydi. Bununla ilgili bilgiler için Bkz: Arda Denkel, *İlkçağ’da Doğa Felsefeleri*, Doruk Yay. İst. 2003

²⁸ Felsefe Tarihinde ‘Oluş’ u ilk ele alan filozof Heraklitos’tur . Başta Hegel ve Marks olmak üzere bir çok filozof’un ele aldığı Oluş, aynı zamanda Varlık Felsefesi kapsamında ‘gerçekten var olan şey nedir?’ sorusuna verilen cevaplardan biridir.

²⁹ R. W. Burchfield, a.g.e. s. 315

anlamları bulunmaktadır. O, belli değişimlere ve yabancılaşmalara da neden olur. Bir yandan kültür yaratıp yaşamayı yükseltirken diğer yandan doğayı kirleterek dengesini bozan, doğayı kendi kendine ve insana yabancılaştıran yine insandır.

Bütün canlılar 'olan' kapsamındadırlar. İnsanın varlığının mekanik düzeni de 'olan' kapsamındadır. Fakat farklı olarak insanda 'olması gereken' düşüncesi de bulunmaktadır. İnsan hem 'olan' hem de 'olması gereken' yaşamın taşıyıcısıdır.³⁰ Ne var ki, insan 'olması gereken'i bilmesine rağmen her zaman ona uygun hareket etmez. Bu da çok zaman olumsuz anlamdaki yabancılaşmalara olanak hazırlar. Kendisinin ve kendisi dışındaki her şeyin farkında olan insan aynı zamanda değişimin ve yabancılaşmanın da farkında olan tek varlıktır.

Yeryüzündeki canlıların hayatta kalmak ve varlıklarını devam ettirmek için çevre ile uyum içinde olmaları gerekmektedir. Doğada insan dışındaki bütün canlılar yaşamlarını sürdürebilmek için çevreye uyum sağlayacak şekilde değişirken, İnsan diğer canlılardan farklı olarak aynı zamanda çevreyi de kendisine uygun olacak şekilde değiştirmektedir.³¹ İnsanın hayvanlardan farklı olarak doğayla uyumsuzluk derecesinin yüksek oluşunu da göz önünde bulundurursak değişimin onun varlığını sürdürebilmesi ve potansiyelini açığa çıkarabilmesi bakımından ne kadar hayati bir önem taşıdığını da fark ederiz.

'Yaban' sözcüğünün insanın olmadığı yer, insanlaştırılmamış, insan tarafından değiştirilmemiş anlamına geldiğini belirtmiştik. (Bkz. 1.2.) Bu noktada "doğa" insan için 'yaban'dır, insanın 'yabancı'sıdır' diyebiliriz. İnsan kültür üreterek doğayı yaşamı için uygun hale getirir yani değiştirir, yabancılaştırır. Bunu yaparken kendisi de yabancılaşır. Bir bakıma; kendisine göre 'öteki' olan doğa ile onu kendisine benzetmek biçiminde bir ilişki kurarak 'asimilasyona dayalı bir öteki ile ilişki' gerçekleştirir. ('Öteki ile ilişki'ye için: Bkz. 2.3) Böylece her varlık gibi o da kendini yabancı ile ilişki kurarak inşa eder, gerçekleştirir.

³⁰ Bedia Akarsu, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, İnkılap Yayınları, 5. Baskı İst. 1999, s. 67, 69

³¹ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay. 1971, s.27

3.2.1. İnsan'ın Kendini Gerçekleştirilmesi

Kendini gerçekleştirilmesi değişmesinden çok değiştirmesiyle mümkün olabilecek olan İnsan'a, içinde yaşadığı, yaşayabileceği, yaşamaya uygun hale getirebileceği bir çevre sınırı çizmek mümkün değildir.

İnsan dışındaki bütün canlıların yaşama çevresi belli bir bölge ile sınırlı iken insanın belli bir yaşama çevresinin olmaması O'nu kendisine özel bir çevre yaratmaya zorlar.³² Genel olarak kültür adı verilen bu çevre, İnsan yaşamı ve varoluşu bakımından kaçınılmazdır, fakat doğaya *yabancı* bir yaşama ortamıdır. Eş deyişle kültür, varlığının mekanik düzeniyle doğal olan İnsanın doğaya yabancılaştığı yerdir.

Kültür adı verilen bu yaşama çevresinin nasıl bir çevre olacağını ise insan kendisi belirler. Önünde hazır bir taslak yoktur. Bir hayvanın varlık yapısına, kabiliyetlerine bakarak onun işlevinin ne olduğunu, neler yapabileceğini anlamak mümkündür. Fakat insan için aynı şey geçerli değildir. Onun yapabileceklerini belirlemek, onun için bir sınır çizmek mümkün değildir. Bu noktada insan için değişimin, değiştirmenin gerekliliği ve geniş sınırlara yayılabileceği açıktır. Kant'a göre de insan dünyaya hazır kabiliyetlerle gelmediği için her şeyi kendisi yapmak zorundadır. İnsanın akli ve akla dayalı isteme özgürlüğü olduğu için ona biçilen rol de kendisini geliştirerek dünyaya açılmaktır. Bu düşüncelerden insanın bir imkanlar varlığı olduğu sonucu çıkmaktadır.³³

İnsan ancak aklını rehber edinerek ve özgürlüğünün ona tanıdığı imkandan yararlanarak gerçekleştirdiği eylemleriyle diğer varlıklardan farkını ortaya koyar. Böylece insan olmakla ilgili potansiyelini de açığa çıkarabilir.

Bu nedenle insan, kendi türünün yaşama düzenini yineleyerek yaşamaya uygun değildir. İnsan kendi varoluşunu çözülmesi gereken bir sorun olarak gören ve bu sorundan kaçınamayan tek canlıdır. İnsan-öncesi evrenin doğayla uyum durumuna dönemez, doğanın ve kendisinin efendisi oluncaya dek aklını geliştirmeye devam etmek zorundadır.³⁴ Bu gerekleri yerine getirmeyip türünü değiştirmeden devam ettiren insan ise

³² Takiyettin Mengüşoğlu, a.g.e. s. 28-29

³³ Takiyettin Mengüşoğlu, a.g.e. s. 41

³⁴ Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, Payel Yayınları, Ocak 2006, s. 33

kendini ve diğer varlıklardan farkını ortaya koyamadığı için olumsuz anlamda yabancılaşır.

Kant, başta onun doğayla uyumsuzluğu olmak üzere İnsan için çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkan her durumun aynı zamanda onun gelişmesi için gerekli olduğunu savunur. İnsan'ın gelişmesi tek bir insan bireyinde ortaya çıkıp tamamlanabilecek bir süreç değildir;

“İnsanda, yeryüzünde tek akıl sahibi yaratık olarak aklın kullanımına yönelik doğal yetenekler, tam olarak bireyde değil, ancak türde gelişebilirler. Bir yaratıkta akıl o yaratığın, kendisindeki çeşitli güçleri kullanırken izlediği kuralları ve niyetleri doğal içgüdü'nün sınırlarının çok ötesine uzatmasını sağlayan bir yetenektir ve aklın tasarılarının ufku sınırsızdır. Fakat aklın kendisi içgüdüsel işlemez, çünkü onun bir bakış aşamasından diğerine adım adım ilerlemesi bir çaba, deneme ve öğrenim gerektirir. Buna göre, doğal yeteneklerinin hepsini tam olarak nasıl kullanacağını öğrenmesi için her insanın çok uzun yaşaması gerekirdi; ve eğer doğa insan ömrünü kısa tutmuşsa (gerçekten de böyledir) türümüze ektiği çekirdeklerin, onun özgün eğilimine uyacak ölçüde gelişebilmesine kadar uzun, belki de hesaplanamaz sayıda, aydınlanmasını bir sonrakine devreden kuşakların gelip geçmesi gerekecektir.”³⁵

Bu bağlamda İnsan maddi manevi miras oluşturan ve bırakan, bırakması gereken tek varlıktır. Devraldığı miras ondan önce de sürmekte olan türünün her defasında biraz daha geliştirip kuşaktan kuşağa aktararak ona kadar ulaştırdığı değerli bir mirastır. Ona düşen görev; bu mirası en iyi biçimde devralıp, korumak, geliştirmek ve bir sonraki kuşağa devretmektir. İnsan türü ancak bu biçimde kendini gerçekleştirebilir. Kant'a göre bir anlamda insanın yeteneklerinin ortaya çıkmasının bir tarihi olan Tarih'in ilerletici gücü Antagonizm'dir. Çünkü

“Yeteneklerin gelişmesini gerçekleştirmek için doğanın kullandığı araç toplumdaki antagonizmdir... Burada antagonizm ile, insanların toplumdışı toplumsallığını, yani bir toplum olma eğilimlerini, ama bu eğilimin de toplumu hep parçalamayı tehdit

³⁵ I. Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi”, Çev. Uluğ Nutku, *Yazko - Felsefe Yazıları*, 4.Kitap, İstanbul, 1982, s.117-129

eden sürekli bir dirençle bağlantısını anlıyorum. Bu yeteneğin kökünü insan doğasında bulduğu apaçıktır. İnsanda toplulaşma eğilimi vardır, çünkü toplumsal durumda kendisinin insan olduğunu, yani doğal yeteneklerini geliştirebileceğini daha çok hisseder. Ama onda birey olarak yaşamak, kendisini başkalarından ayrı tutmak için de güçlü bir eğilim vardır; çünkü o kendisinde toplum dışı bir özellik, her şeyi kendi düşüncelerine göre yönlendirme isteği bulur... İnsanda... bu toplum dışı nitelikler olmasaydı, o tam uyumlu, yetinen, karşılıklı sevgiye dayanan bir Arkadyalı çoban hayatı sürdürürdü. Ama o zaman bütün beceriler sonsuza dek çekirdek halinde gizli kalırdı; ve güttükleri koyunlar kadar uysal olan insanlar, hayatlarını, sahibi oldukları hayvanların hayatından daha değerli kılamazlardı. Uğruna yaratıldıkları amaç, akıl sahibi olmaları, doldurulmamış bir boşluk olarak kalırdı.”³⁶

Anlaşılan o ki; Kant ileride benzerinin Hegel’de görüleceği üzere tarihin içerdiği olumsuzlukları antagonizmin yani karşıtlığın, uyumsuzluğun, uzlaşmazlığın, çatışmanın ve bir anlamda yabancılaşmanın geliştirici etkisi üzerinden olumlar. Yabancılaşmanın bu türü olumlu bir anlam taşır.

3.2.2. Değişim’in Yabancılaştırıcı Etkisi

Yabancılaşmayı getiren değişimin hızı, boyutları, farklı yönleri, olumlu ya da olumsuz oluşu yabancılaşmaya da yansımaktadır. Örneğin 19. yüzyıldan itibaren insan dünyasında köklü değişimler olmuştur. Ulus devlet, demokrasi, sanayi devrimi, kentleşme, bilim ve teknoloji ile birlikte insan yaşamı büyük ölçüde farklılaşmıştır. Ortega’nın da belirttiği üzere 19. yüzyıl bir devrim çağıydı. Tohumları bu yüzyılda atılan insan kaderindeki radikal bir değişiklikle yüz yüzeyiz. İnsan sahip olduklarından çok farklı yaşam koşullarına kavuştu ve önceki durumu altüst etti.³⁷

Diğer taraftan insanın gerçekleştirdiği ve yön verdiği değişimlerle birlikte yenilediği ve aynı zamanda hayatta kalmak için uyum sağlamak

³⁶ I. Kant, “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi”, s. 117-129

³⁷ Ortega Y. Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, Çev. Koray Karşahin, Babil Yayınları, 1. Basım, İst. 2003, s. 52

zorunda olduğu her yaşama çevresi onun doğasına uygun olmayabilir ya da insan bu değişime, değişimle aynı hızda ayak uyduramayabilir. Bu da insanın yabancılaşmasına neden olur. Günümüz insanı kendisine büyük rahatlık, kolaylık ve renklilik getiren, aynı zamanda onu tüketime yöneltip doyumsuzlaştıran bir yaşama sahiptir.* Fakat bu yaşamı sürdürebilmek için katlanmak zorunda olduğu çalışma şartları, kuralları ve düzeni ile istekleri ve amaçları arasında bölünmüştür.

Fritz Pappenheim bu bölünmüşlüğü çarpıcı bir benzetme ile açıklamaya çalışmıştır. O yabancılaşmış insanın durumunu Goya'nın 'asılmış adam' adlı tablosunda resmettiği asılmış bir adamın dişlerinde büyüdü bir güç olduğuna inandığı için bu dişleri almaya çalışan kadına benzetmiştir. Kadın ipte sallanan adamla ona dönük yüzü arasında bir mendil tutarken, düştüğü dehşet ile paha biçilmez dişleri ele geçirme kararlılığı arasındaki parçalanmışlığı yaşar.³⁸ Bu örnekte de görüldüğü gibi yabancılaşan insan çıkarları ve amaçları doğrultusunda kendisine mutsuzluk veren eylemleri gerçekleştirmek, bunu bir yaşam biçimi haline getirmek suretiyle bölünmüştür.

Bunun gibi olumsuz karşılıkları olsa da yabancılaşma kökenini oluşturan, değişimde özellikle de değişimle ilişkisi bakımından insanda bulunduğu için temelde olumlu olabilir. Değişimin, gelişimin, karşıtlığın, olumsuzlamanın, diyalektiğin, başkasının ya da ötekinin, yabancıların olduğu her yerde yabancılaşma vardır hatta bunların ortaya çıkması yabancılaşmanın bir parçasıdır, yabancılaşma süreci içinde kendisini gösterir.

Dünyadaki değişimin itici gücü, gerçekleştiricisi İnsan olduğuna, İnsan'ın varlık yapısı gereği değişmemesi, değiştirmemesi dolayısıyla yabancılaşmaması, yabancılaştırmaması mümkün olmadığına göre yabancılaşma insan için kaçınılmazdır, hatta değişimin artmasıyla birlikte artmış olduğunu görebilmekteyiz. Bu anlamda yabancılaşmanın kültür

* Günümüz insanının söz konusu durumuna ilişkin bir yaklaşım için Bkz: Erich Fromm, "Sahip Olmak Ya Da Olmak" Fromm bu çalışmada insanların her şeyi elde etmek, onlara egemen olmak biçiminde beliren ve kar tutkusu, açgözlülük bir de ihtiras demek olan "sahip olmak" karakterini inkar edip onları huzura, mutluluğa ve diğer insan kardeşlerini sevmeye yöneltecek olan "olmak" biçimli bir dünya görüşüne geçemedikleri sürece kurtulmalarının mümkün olmadığını söyler. Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İst. 1997, (Arka Kapak)

³⁸ Fritz Pappenheim, *Modern İnsanın Yabancılaşması*, Çev. Salih Ak, Phoenix Yayınevi, Ank. 2002, s. 1

alanının bir dinamiği olup olmadığı sorunuyla karşılaşırız. Çünkü yabancılaşmanın ortadan kalkması sanki tarihin, kùltürün sona ermesi gibi bir anlam çağrıştırabilir.

KAYNAKÇA

- AĞAKAY, Mehmet Ali, *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. baskı, Ank. 1966
- AKARSU, Bedia, *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, Inkılap Yayınları, 5. Baskı İst. 1999
- ALAEETTİN, İbrahim, *Yeni Türk Lugatı*, Kanaat Kütüphanesi, 1930
- ASTER, Ernst von, *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, İm Yayın Tasarım, 3. Baskı, Şubat 2005
- BURCHFIELD, R. W. *The Oxford English Dictionary*, Clarendon Press Oxford, 1989
- DENKEL, Arda, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, Doruk Yay. İst. 2003
- EREN, Hasan, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Cilt. 2, Ank. 1998
- ERGİN, Muharrem, *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, t.y.s
- ERNOUT, A. & A. Meillet, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1951
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, 3. Basım, İst. 1995
- FROMM, Erich , *Sağlıklı Toplum*, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrıseven, Payel Yayınları, Ocak 2006
- FROMM, Erich, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İst. 1997
- GAFFIOT, Felix, *Dictionary Illustré Latin- Français*, Librairie Hachette
- GASSET, Ortega Y. *Kitlelerin Ayaklanması*, Çev. Koray Karaşahin, Babil Yayınları, 1. Basım, İst. 2003
- GÜNAY, Mustafa, *Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu*, İlya Yayınevi, İzmir 2003
- HEGEL, G. W. F. *Seçilmiş Parçalar*, “Tin'in Fenomenolojisi'ne İlişkin Temel Düşünceler” Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İst. 1986
- HEGEL, G. W. F. *Tin'in Görüngübilimi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2. Baskı, İst. 2004
- KANT, Immanuel “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi”, Çev. Uluğ Nutku, *Yazko - Felsefe Yazıları*, 4.Kitap, İstanbul, 1982
- LEWIS, Charlton T. Charles Short, *A Latin Dictionary Freund's Latin Dic.* Oxford At The Clarendon Press. 1879

- LUKACS, “Tin’in Fenomenolojisi’nin merkezindeki felsefi kavram olarak Entausserung (“dışsallaşma”)", (Young Hegel’den alınmış bir metin), Çev. Doğan Barış Kılıç, *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, Alef Yayınevi, Sayı 2, İst. Mayıs 2008
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *Felsefi Antropoloji*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay. 1971
- PAPPENHAIM, Fritz, *Modern İnsanın Yabancılaşması*, Çev. Salih Ak, Phoenix Yayınevi, Ank. 2002
- SCHNAPPER, Dominique, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İst. Aralık 2005
- SPINOZA, Benedictus de, *Theologisch-Politischer Traktat*, Çev. Carl Gebhardt.-- 4. bs.-- Leipzig: Verlag von Felix Meiner, 1922
- SUMMERS, Della, *Longman Dictionary Of Contemporary English*, Longman, third edition, Edinburg, 2001
- TAYLOR, Caharles, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Çev. Özcan Kabakçioğlu, YKY, 2. Baskı Ekim 2005
- TİMUÇİN, Afşar, “Yabancılaşma Sorununa Genel Bakış” *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yayını, sayı 5, Ank. 1992
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü XII Ek-1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1982.